

Yaratma: İbn Sînâ ve St. Thomas'ın görüşlerinin karşılaştırılması*

İbn Sînâ ve St. Thomas ortaçağ İslâm ve Hıristiyan dünyalarının iki önemli şahsiyetidir. Ortaya koydukları tartışmalar ile felsefi ve

kelâmî problemleri ele alış biçimleri, kendilerinden sonra gelen filozofların ve kelâmcıların meselelere bakış açılarını önemli ölçüde belirlemiştir denilebilir. Bu iki düşünürün yaratma konusundaki düşünceleri, kendilerinden sonra gelenlerin ilgisini en fazla çeken görüşleri arasındadır.

Bu çalışmada, İbn Sînâ ve St. Thomas'ın yaratma ile ilgili iki soruya verdikleri cevapların ele alınması hedeflenmiştir:

1. Tanrı'nın yaratma fiili, tabii varlıkların fiillerine mi, yoksa irade-
li varlıkların fiillerine mi benzetilmelidir?
2. Âlem hep varolmuş mudur, yoksa âlemin süresinin bir başlangı-
cı var mıdır, yani âlem sonradan mı meydana gelmiştir?

Yaratma konusu, âlemin Tanrı ile nasıl ilişkilendirilebileceği, Tanrı'nın âlemin varlığında ne tür bir eyleminin olduğu gibi meseleleri içeren bir konu olarak İbrahimî dinlere mensup filozof ve teologların oldukça yakından ilgilendikleri tartışma sahalarından biridir. İbrahimî dinler, Tanrı'nın âlemi yarattığını öğretmektedirler ve bu dinlere mensup olan hiçbir filozofun bunu inkâr etmesi beklenemez. Fakat bahsedilen yaratmanın ne anlama geldiği, filozoflar ve teologlar arasında hararetli tartışmalar doğurmuştur. Burada ele alınan iki soru, hem Müslüman hem de Hıristiyan dünyadaki tartışmaların yoğunlaştığı sorulardır.

* Rahim Acar, *Creation: A Comparative Study between Avicenna's and Aquinas' Positions*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, Boston 2002, ix+415 s.

İbn Sînâ ve St. Thomas'ın bu iki soruya verdikleri cevapları karşılaştırmaya başlamadan önce İbn Sînâ ve St. Thomas'ın Tanrı'ya dair söylediklerinin felsefi olarak incelenebilir olup olmadıkları sorusunun cevaplanması ve her iki düşünürün de Tanrı tasavvurlarının anahatlarıyla ele alınması gerekmektedir. St. Thomas üzerine yazı yazan filozof ve teologlardan bir kısmı onun Tanrı'ya dair fikirlerinin felsefi olarak katı bir eleştiriye uygun olmadığı kanaatinde dirler. Bu kanaat bazen St. Thomas'ın hesabına olumlu bir puan olarak yazılmakta bazen de tam tersine onun düşüncelerinin felsefi olarak değerinin düşük olduğu kanaatine götürmektedir. Hem yaratma fiilinin mâhiyetini anlama ve bu iki filozofun görüşlerini karşılaştırmada hem de âlemin süresinin bir başlangıcı olup olmadığına ilişkin görüşlerinin sağlıklı bir şekilde karşılaştırılması için bu iki düşünürün Tanrı tasavvurlarının da anahatlarıyla ele alınması gerekmektedir. Her ikisinin Tanrı tasavvurlarının konumunu ilgilendirdiği kadarıyla belirlenmesi, onların bu iki soruya verdikleri cevapların karşılaştırılmasını sağlayacak bir zemin vazifesi görecektir. Mesela, eğer her ikisi de benzer Tanrı tasavvurlarına sahip iseler bu takdirde yaratma fiilinin ne olduğuna dair farklı görüşlerden bir tanesinin bu ortak Tanrı tasavvuruyla daha tutarlı olabileceği sonucu çıkarılabilir. Aksine eğer bu inceleme sonunda onların farklı Tanrı tasavvurlarına sahip oldukları görülürse, bu takdirde onların yaratma fiiline dair farklı anlayışları Tanrı tasavvurlarındaki farklılıklara bağlanabilir. Bu iki düşünürün Tanrı tasavvurlarının tartışılmasını gerektiren bir diğer sebep de âlemin süre ya da zaman itibarıyla bir başlangıcının olup olmadığına dair tartışmalarda kullanılan argümanların bir kısmının Tanrı'nın sıfatlarına ilişkin kabullere dayanmasıdır. Buna örnek olarak, Tanrı'nın değişmezliğinin, âlemin önce yokluğunu sonra da varlığını dilemesi ile çelişeceği şeklindeki argüman verilebilir.

Hem İbn Sînâ'nın hem de St. Thomas'ın görüşlerinin felsefi olarak değerlendirmeye tâbî tutulabileceği ve tutulması gerektiği şeklindeki iddianın temellendirilmesinin gerekmediği düşünülebilir. Ancak günümüzdeki St. Thomas yorumcularının eserleri böyle bir gerekliliği haklı kılmaktadır. Nitekim bu uzmanların bir kısmı St. Thomas'ın teolojik dile dair görüşünü gözönünde bulundurarak, onun görüşlerinin felsefi olarak katı bir şekilde analize tâbî tutulmasının uygun olmadığı kanaatinde dirler. St. Thomas, sıfatları Tanrı'ya yükleme ile yaratıklara yüklemenin bir ve aynı anlamda (*univocal*) olmadığını iddia etmektedir. Mesela "Tanrı bir şeyi diler" ve "Ahmet bir şeyi diler" cümlelerinde "dilemek" hem Tanrı'ya hem de Ahmed'e yüklenmektedir. Fakat Tanrı'dan bahsederken ona bazı nitelikleri yükleyişimizle, o nitelikleri insanlara yükleyişimiz aynı anlamda (*univocal*) değildir. Eğer

böyleyse bu nitelikleri yaratıklara atfettiğimizde çıkaracağımız sonuçlarla, Tanrı'ya atfettiğimizde elde edeceğimiz sonuçlar aynı olmayacaktır. Mesela “Ahmet iyidir” dediğimizde, bu cümle “Ahmet'in haksızlık yapmadığını”, “arkadaşlarını incitmediğini” îmâ eder. Biz hem “Ahmet iyidir”, hem de “Ahmet arkadaşlarını aldatır”, iddialarını aynı anda savunamayız, çünkü bunlar birbirleriyle tutarsızdırlar. Burada Ahmet'ten bahsederken ona ilişkin yargılarımızdan onların îmâ ettiği bazı çıkarımlar yapmakta, bir şey hakkındaki yargılarımızda tutarlılık aramaktayız. Peki, biz Tanrı'dan bahsederken de onun hakkındaki yargılarımızın mantıksal sonuçlarını kabul edecek miyiz ve onun hakkındaki değişik yargılarımız arasında tutarlılık arayacak mıyız? İşte bazı St. Thomas yorumcuları tutarlılık, tazammun ve benzeri felsefi ölçüleri St. Thomas'ın görüşlerinden beklememek gerektiği, dolayısıyla onun görüşlerinin katı felsefi tahlillere tâbî tutulmasının onun öğretilerinin yanlış anlaşılmasına yol açacağı kanaatinde dirler.

Acaba İbn Sînâ'nın görüşleri de benzer şekilde katı felsefi tahlillerden muaf tutulmayı hak ediyor mu? St. Thomas için bir muaf oluş kabul edilmesine karşılık İbn Sînâ ile ilgili tartışmalarda, onun görüşleri tereddütsüz olarak felsefi analize tâbî tutulmaktadır. Gerek Müslüman gerekse gayrimüslim araştırmacılar -ki bunların arasında St. Thomas uzmanları da bulunmaktadır-, İbn Sînâ'nın görüşlerini felsefi-mantıksal tahlillere tâbî tutmakta ve mesela onun görüşlerinin İslâm'ın öğretileriyle uyumlu olup olmadığını rahatlıkla tartışmaktadırlar. Her ne kadar, İbn Sînâ da St. Thomas'ın Tanrı ve yaratıklarla ilgili yargılarda niteliklerin bu ikisine bir ve aynı anlamda yüklenmediği teorisine benzer bir teoriyi savunmuş olsa da araştırmacılar bunu pek dikkate almamaktadırlar.

Burada cevaplanması gereken iki soru karşımıza çıkmaktadır. Bu sorulardan birincisi şudur: İbn Sînâ ve St. Thomas'ın, insanın Tanrı'ya dair bilgisinin derecesi, kaynağı ve bu bilgiye dayanarak Tanrı hakkında konuşmasına dair görüşleri birbirine ne kadar benzemektedir? Daha açıkça söylemek gerekirse, bu iki filozofun ilgili konulardaki görüşleri, birinin görüşlerini felsefi araştırmanın önüne atarken diğ erinin görüşlerini bundan muaf tutmayı haklı kılacak kadar farklı mıdır? Anahatları itibariyle İbn Sînâ ve St. Thomas benzer görüşleri sürmektedirler. Buna göre, insanlar Tanrı'nın bizâtihî ne olduğunu bilmezler. İnsanların Tanrı'ya dair bilgisi, Tanrı'nın eseri olan âlem, yani bütün yaratıklar aracılığıyla olur. Tanrı'ya atfettiğimiz nitelikler veya isimler de öncelikle yaratıklarda gördüğümüz nitelik ve onlara verdiğimiz isimlerdir. Tanrı, yaratıkları aracılığıyla isimlendirilir. Buna ek olarak İbn Sînâ ve St. Thomas bizim yaratıklar hakkında verdiğimiz

yargılarda nitelikleri yaratıklara yükleyişimizle, Tanrı'dan bahsederken ona yükleyişimizin bir ve aynı anlamda (*univocal*) olmadığına da hemfikirdir. İbn Sînâ'nın bu konudaki görüşleri St. Thomas'ın görüşleri kadar açık seçik ifade edilmemiştir. St. Thomas "benzer anlamda yükleme" (*analogical predication*) teorisiyle Tanrı hakkındaki ifadelerimizin sınırlarını daha belirgin bir şekilde çizmiştir. Böylece Tanrı hakkındaki yargıların nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair daha vâzih bir nazariye ortaya koymuştur. Şu halde, görüşlerinde bunca benzerlik olduğuna göre, ikisinin görüşleri de aynı kefedeki değerlendirilmelidir. Dahası, eğer İbn Sînâ'nın görüşleri felsefi değerlendirmeye tâbi tutulabilirse, St. Thomas'ın görüşleri felsefi değerlendirmeye çok daha elverişlidir. Çünkü St. Thomas'ın din diline ve Tanrı hakkındaki yargıların yaratıklar hakkındaki yargılarla benzerliğine ve farklılığına dair daha sistemli ve incelikli bir teorisinin oluşu, St. Thomas'ın Tanrı'dan bahsederken nelere dikkat ettiğine ilişkin daha açık seçik bir fikir vermekte ve onun daha doğru anlaşılmasını sağlamaktadır.

Cevap bekleyen ikinci soru ise şudur: Eğer aralarında o kadar büyük bir farklılık yoksa her ikisinin görüşleri de felsefi tartışmadan muaf tutulmalı mıdır? Tanrı'nın, bizâtihi, yani kendi kendine, ne olduğunun bilinemez oluşunu savunmuş olmaları, onların görüşlerini felsefi olarak değerlendirmeye tâbi tutmaya engel değildir ve bu durum onların Tanrı'ya dair ortaya attıkları görüşlerin felsefi olarak değerini de düşürmez. Onların görüşleri felsefi tahlile tâbi tutulduğu zaman yapılan şey, bu görüşlerin gerçekte Tanrı'nın ne olduğunu ifade edip etmediği değildir. Burada yapılan şey onların Tanrı hakkında tutarlı, inandırıcı görüşler geliştirip geliştiremedikleridir. Bu haliyle hem İbn Sînâ'nın hem de St. Thomas'ın yaptığı felsefi bir faaliyettir ve her felsefi tartışma ve teori gibi onlarınki de felsefi olarak değerlendirilmeye elverişlidir. Aksi takdirde onların bütün çabaları ya sadece inananlara vaaz etme ya da şiir gibi olurdu, yani gerçeklikten doğrudan haber verme iddiasında olmazdı. Ancak ne İbn Sînâ ne de St. Thomas'ın böyle bir nitelemeyi kendi teorilerine uygun bulacağını düşünebiliriz.

İbn Sînâ ve St. Thomas'ın görüşlerinin felsefi açıdan değerlendirilebilir olduğunu ifade ettikten sonra, onların yaratma fiilinin mâhiyetine ve âlemin bir başlangıcı olup olmadığına dair görüşlerinin karşılaştırılmasına bir zemin hazırlamak üzere ikisinin Tanrı tasavvurlarını incelemek ve ne kadar benzer ya da farklı Tanrı tasavvurlarına sahip olduklarını belirlemeye çalışmak gerekmektedir. Bu bakımdan İbn Sînâ ve St. Thomas'ın Tanrı'nın basitliği, zorunluluğu, değişmezliği ve ezeliği gibi formel özelliklerden, yani kendileri Tanrı'nın ne olduğuna dair bir şey söylemeyen fakat Tanrı'ya yüklenen niteliklerin nasıl olduk-

larını belirleyen özelliklerden ve Tanrı'nın yaratıklara dair bilgisinden ne anladıklarını ortaya koymak vazgeçilmezdir. Bunun nedeni hem âlemin başlangıcı olup olmadığına dair hem de yaratma fiilinin nasıl bir fiil olduğuna dair İbn Sînâ ve St. Thomas'ın görüşlerinin Tanrı tasavvurlarıyla yakından bağlantılı oluşudur. Mesela, âlemin süresinin bir başlangıcı olmadığını savunan birine göre, ilk bakışta, âlemin süresinin bir başlangıcı olduğunu savunan bir kimse Tanrı'nın basit olduğunu ve değişmez olduğunu savunmamalıdır. İbn Sînâ ve St. Thomas'ın yaratma fiilinin ne olduğuna dair görüşlerinin birbirinden farklı olduğu genellikle kabul edilmektedir. Buna göre İbn Sînâ yaratmayı tabiatın kaynaklanan fiillere, St. Thomas ise iradeden kaynaklanan fiillere benzetmektedir. Yine İbn Sînâ âlemin zaman bakımından bir başlangıcının, bir sonralığının olmadığını savunmakta, St. Thomas ise İbn Sînâ'nın argümanlarını reddetmektedir. Bu durumda ya onların Tanrı tasavvurları birbirinden farklıdır ya da taraflardan bir tanesinin Tanrı tasavvuruyla yaratmaya dair burada tartışılan sorulara verdiği cevaplar birbirleriyle çelişkilidir.

İbn Sînâ ve St. Thomas hem Tanrı'ya yüklenen formel özellikler, hem de Tanrı'nın yaratıklara dair bilgisi konusunda benzer görüşlere sahiptirler. İlk olarak, her ikisi için de Tanrı basittir. Tanrı'da varlık ve mâhiyet terkibi yoktur. Her ikisi için de Tanrı aklî bir varlıktır, maddî bir varlık değildir ve Tanrı'nın kemâl sıfatları onun varlığı ile özdeştir. İkinci olarak her ikisi için de Tanrı zorunlu ve değişmezdir. Her ne kadar İbn Sînâ Tanrı'nın zorunluluğunu, St. Thomas da Tanrı'nın değişmezliğini ağırlıklı olarak tartışsa da, varlıkbilim bakımından İbn Sînâ'nın Tanrı'nın zorunluluğu fikri Aquinas'ın Tanrı'nın değişmezliği fikri ile örtüşür. Her ikisi de Tanrı'nın hiçbir şekilde değişmez olduğunu iddia etmektedirler. Üçüncü olarak her ikisine göre de Tanrı ezeldir ve O'nun ezeliği Tanrı'nın varlığını başkasına borçlu olmaması, Tanrı'nın tüm varlığına hep sahip olmuş olması ve herhangi bir kemâle ihtiyacı olmaması anlamındadır. Nihayet, dördüncü olarak İbn Sînâ ve St. Thomas, Tanrı'nın yaratıklara dair bilgisi konusunda da benzer görüşlere sahiptir. Her ikisi de Tanrı'nın tek bir bilgisi olduğunda, yani Tanrı'nın bilgisinin basit olduğunda, Tanrı'nın öncelikle kendini bildiğinde ve bu kendine dair bilginin yaratıkların bilgisini içerdiğinde hemfikirdirler. Aynı şekilde her ikisi de Tanrı'nın bilgisinin değişmez, aklî, ezeli ve yaratıcı olduğunu savunmaktadır.

Muhtemelen bu bağlamda, İbn Sînâ ve St. Thomas arasındaki en önemli fark, Tanrı'nın basitlik ve zorunluluk gibi formel özelliklerinin, bizim Tanrı hakkında konuşmamızı biçimlendirmede ne derece payının olacağı ile ilgilidir. Burada örnek olarak Tanrı'nın basit oluşu-

nu ele alalım. Hem İbn Sînâ hem de St. Thomas, Tanrı'nın basit olduğu kanaatindedirler. "Basit" olma sıfatı formel bir özellik olarak doğrudan doğruya Tanrı'nın ne olduğuna ilişkin bir şey söylememekte, fakat Tanrı'ya yüklediğimiz sıfatların nasıl olduğunu göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere her iki filozof için de "Tanrı basittir" demek, Tanrı'nın sıfatları hem Tanrı'nın varlığıyla hem de birbirleriyle aynıdır demektir. Mesela insanlar için "bilmek" ile bir şeyi "yapmak" birbirlerinden ayrı şeylerdir. Ama Tanrı için bu böyle değildir. Tanrı basit olduğu için bunlar birbirleriyle aynıdır.

Burada basitlik ve onun gerektirdiği ayniyet iki şekilde düşünülebilir: 1) Varlık bakımından basitlik ve ayniyet. 2) Kavram ya da anlam bakımından basitlik ve ayniyet. İbn Sînâ sadece Tanrı'ya ait sıfatların O'nda varlıkları bakımından basitliğini ileri sürmemekte, bunun yanında gerçekte basit olan Tanrı'nın sıfatları hakkındaki tasavvurumuzun da Tanrı'nın basit oluşuna göre biçimlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. St. Thomas ise her ne kadar varlık bakımından Tanrı'nın sıfatlarının basit olduğunu kabul etse de bizim onları kavramamız ve ifade etmemizin Tanrı'nın basitliğini yansıtmaması gerektiğini kabul etmektedir. Buna göre İbn Sînâ Tanrı'nın, ilim, irade, kudret gibi sıfatlarından bahsederken, bunları daima Tanrı'nın formel özelliklerine göre tadil edilmiş (*modified*) olarak hesaba katmaktadır. Biz bu sıfatları yaratıklar aracılığıyla bildiğimiz için, bunları Tanrı'ya atfederken bunlar mutlaka ilâhî formel özelliklere göre tadil edilmelidir. St. Thomas ise bu sıfatları ilâhî formel özelliklerle tadil edilmiş olarak dikkate aldığı kadar onları ilâhî formel özelliklerle tadil edilmemiş (*modified*) olarak da ele almaktadır. Bu da St. Thomas'a, mesela, Tanrı'nın iradesinden ve yaratma fiilinden bahsederken daha ayrıntılı ve inananların beklentilerine de hitab edecek şekilde konuşabilme rahatlığı sağlamaktadır.

Yaratmanın cansız varlıklardaki gibi tabiattan kaynaklanan fiillere mi, yoksa iradeden kaynaklanan fiillere mi benzediği sorusuna İbn Sînâ ve St. Thomas'ın farklı cevaplar verdiği çoğunlukla kabul edilen görüştür. İbn Sînâ araştırmacılarının ve yorumcularının bir kısmı, hem ortaçağlarda hem de modern zamanlarda, İbn Sînâ'nın Tanrı'nın yaratma fiilini cansız varlıkların tabiatlarından kaynaklanan fiillere benzettiğini iddia etmişlerdir. Bu iddiayı desteklemek için İbn Sînâ'nın, âlemin zorunlu olduğu ve zamansal bir başlangıcının olamayacağı teorilerini savunmuş olması, Tanrı'nın bir niyet ve amaç (*kasd*) güderek fiil meydana getirmeyeceğini benimsemiş olması ve Tanrı'nın seçme hürriyetinin olmadığını iddia etmesi gösterilir. Cansız varlıkların da eylemleri zorunludur; mesela ateşin fiili yakmaktır. Ateş, yakıp yakmamaya karar verecek ve "bu defa da yakmayayım" diyecek durumda değildir. Yine

ateşin yakma eyleminde, herhangi bir niyet ve amacından da söz etmek mümkün değildir. Yanıcı maddenin bulunması, oksijen olması vb. gibi tabii şartlar oluştuğunda, ateş hiçbir amaç gözetmeksizin zorunlu olarak yakar.

Buna karşılık, St. Thomas'ın düşüncesinde uzmanlaşan pek çok ilim adamı, St. Thomas'ın konuyla ilgili görüşünün İbn Sînâ'nın görüşüyle keskin bir farklılık gösterdiği kanaatindedir. Bu iddia, St. Thomas'ın açıkça yaratmanın tabii fiillere benzemediğini, iradeden kaynaklanan bir fiil olduğunu savunmasının yanısıra, onun, âlemin zorunlu olmayışını ve Tanrı'nın seçme özgürlüğü oluşunu kabul etmesiyle de desteklenmektedir.

İbn Sînâ ve St. Thomas'ın yaratma fiilinin ne olduğuna dair görüşleri arasında, bu konudaki çalışmalarda genellikle sunulduğu kadar keskin bir farklılık yoktur. Eğer İbn Sînâ'nın metinlerine ve St. Thomas'ın ilk bakışta İbn Sînâ'ninkinden çok farklı gibi görünen görüşlerine yakından bakılırsa görülecektir ki her ikisi de burada bazı temel konularda anlaşmaktadırlar. Her ikisine göre de,

1. Tanrı iradeyle yaratır.
2. Tanrı birincil ve öz olarak kendini diler; Tanrı'nın âleme dair iradesi, Tanrı'nın kendini dilemesi içindedir.
3. Âlem Tanrı için bir gâye sebep olamaz.
4. Tanrı yaratmak zorunda değildir, yaratıklar Tanrı'nın varlığının kurucu bir ögesi değildir.

İbn Sînâ ile St. Thomas'ın bu konuda ayrıldıkları en önemli nokta şudur: İbn Sînâ'ya göre âlem ya da bir başka ifadeyle yaratma zorunludur. Buna karşılık araştırmacıların altını çizdiği üzere, St. Thomas'a göre âlem veya yaratma zorunlu değildir. Burada zaman zaman göz ardı edilen, fakat St. Thomas'ın yaptığı önemli bir ayırımı dikkate almak gerekir. St. Thomas âlemin “mutlak” anlamda zorunlu olmadığını fakat “hipotetik” anlamda zorunlu olduğunu belirtmektedir. Yani Tanrı'nın varlığı, âlemin var olmasını gerektirmemektedir, Tanrı âlemi yaratmasa da kendi varlığından bir şey kaybetmezdi. Bu anlamda âlem zorunlu değildir, o var olmayabilirdi de. Ama Tanrı'nın zorunlu olduğu, iradesinin ezeli ve değişmez olduğu dikkate alınırsa, bu durumda âlem zorunludur. Her ne kadar İbn Sînâ “mutlak” ve “hipotetik” zorunluluk diye bir ayırım yapmasa da İbn Sînâ'nın âlemin zorunluluğuna ilişkin görüşü St. Thomas'ın hipotetik zorunluluk fikriyle uyumaktadır. St. Thomas'ın böyle bir ayırımı yapabilmesi daha önce belirttiğimiz gibi St. Thomas'ın ilahî kemâl sıfatları hem ilahî formel özelliklerle birlikte hem de onlardan bağımsız olarak dikkate

alması sayesinde. St. Thomas, Tanrı'nın âlemi var kılmayı dilemesini Tanrı'nın zorunlu oluşundan bağımsız olarak değerlendirerek de âlemin zorunlu olmadığını, Tanrı'nın zorunlu oluşu ile birlikte değerlendirerek âlemin zorunlu olduğunu iddia etmektedir. Buna karşılık İbn Sînâ, Tanrı'nın iradesini yalnızca zorunlu olarak değerlendirdiği için, sadece âlemin zorunlu olduğunu iddia etmektedir.

Âlemin süresinin bir başlangıcı olup olmadığı, zaman bakımından yokluktan sonra var olup olmadığı sorusunda İbn Sînâ ve St. Thomas gerçekten farklı görüşleri savunmaktadırlar. İbn Sînâ âlemin zaman bakımından bir sonradan oluşunun sözkonusu olmadığını, âlemin hep var olduğunu savunmaktadır. St. Thomas ise âlemin ne zamansal anlamda sonradan olduğunun ne de hep var olduğunun felsefi olarak ispatlanamayacağı kanaatinde. İbn Sînâ, Tanrı ve âlem arasındaki ilişkinin sadece varlık açısından olabileceği kanaatinde. Yani Tanrı âleme varlık verir ve âleme devamlı olarak varlık verir, çünkü Tanrı hep bilfiildir. Ezelîlik, dehr ve zaman farklı seviyelerdeki varlıkların sürelerinin türünü gösterdikleri için ve hem zaman hem de zamansal başlangıç, âlemdaki varlıklardan sadece bazılarına uygun olduğu için bir bütün olarak âlemin tamamına uygulanamaz. Bundan çıkarılacak sonuç, âlemin bir bütün olarak zamansal olarak yokluktan sonra var olmuş olmasıdır.

St. Thomas, Tanrı ve âlem arasındaki ilişkinin en temelde varlık açısından kurulması gerektiğinde İbn Sînâ ile hemfikirdir. Ancak o, âlem ile Tanrı arasındaki ilişkinin zamansal olarak da kurulabileceği, fakat bunun felsefi bir ispat konusu olamayacağını iddia eder. Bu görüşüne uygun olarak St. Thomas, âlemin zamansal bir başlangıcının olduğunu ispat etmeye yönelik argümanların başarısızlığını göstermeye çalıştığı kadar, âlemin zamansal bir başlangıcının olmadığını ispat etmeye çalışan argümanların da başarısız olduğunu göstermeye çalışır. İşte bu bağlamda St. Thomas'ın ele alıp reddettiği argümanlar arasında İbn Sînâ'ninkiler de bulunmaktadır.

İbn Sînâ, Tanrı'nın âlemin varlık veren nedeni olduğuna dayanarak dört noktanın altını çiziyor: 1) Nedenler eserlerini zorunlu kılarlar. 2) Nedenler, eserleriyle birlikte vardırlar. 3) Nedenler, eserlerinden zaman bakımından değil varlık bakımından öncedirler. 4) Nedenler, eserlerinin yokluğunun değil, varlığının nedenidirler. İbn Sînâ'ya göre, buradaki neden yerine Tanrı'yı ve eser yerine de âlemi koyarsak, bu dört kuraldan çıkan sonuç, âlemin hep var olmuş olduğudur.

İbn Sînâ'nın âlemin hep var olmuş olması gerektiğine dair açıklamaları üç temel argümana indirgenebilir: 1) Zaman ve zamansal başlan-

gıç her şeye uygun değildir. 2) Âlemin zaman itibarıyla sonradan olması Tanrı'nın değişmez oluşuyla çelişkilidir. 3) Âlemin zamansal bir başlangıcının olduğunu iddia etmek, kabul edilmesi imkansız sonuçlara yol açar. Bu sonuçlara bir örnek olarak madde ve hareketten bağımsız olarak zamanın olamayacağı dile getirilebilir. Eğer zaman madde ile var ise, âlemin zamansal olarak sonradan var olduğunu söylemek âlemden önce zamanın olduğunu kabul etmek demektir. O halde bu argüman, kendi kendini geçersiz kılmaktadır.

İbn Sînâ'nın argümanlarını reddederken St. Thomas, Tanrı'nın irade sahibi bir fâil olduğunun ve yaratmanın Tanrı'nın iradesiyle olduğunun altını çizerek. Her ne kadar âlemdeki bütün varlıklar zamansal varlıklar değilse ve bütün varlıklar oluş ve bozuluşa tâbi değilse de, bu durum her şeyin yaratma yoluyla yokluktan varlığa gelmesini iddia etmeye engel değildir. Yine yaratmanın iradeden kaynaklanan bir fiil oluşunu dikkate alarak St. Thomas, Tanrı'nın âlemin ne zaman ve nasıl var olacağını belirleyebileceğini iddia eder. Tıpkı bizim, yapmak istediğimiz bir işi ne zaman ve hangi şartlarda yapacağımıza karar vermemiz gibi Tanrı da âlemin ne zaman, ne kadar süreyle ve nasıl var olacağını belirler. Âlemin zamansal bir başlangıcını kabul etmek belki âlem var olmadan önce bir zamanın olduğu varsayımını içerebilir. Fakat St. Thomas'a göre bu varsayılan zaman, sadece bizim hayalimizdedir ve bunun da pek bir önemi yoktur.

St. Thomas'ın, İbn Sînâ'nın âlemin hep var olmuş olması gerektiğine dair argümanlarına cevapları bu konudaki tartışmaları zenginleştirmekle birlikte her zaman tatmin edici değildir. Tanrı'nın fiilinin iradele fiillere benzediğini İbn Sînâ da kabul etmektedir. St. Thomas'ın İbn Sînâ'ya cevabında insanî tecrübeye fazlasıyla önem atfettiği görülmektedir. Mesela, insanî tecrübeden bilmekteyiz ki, kişi bir işi ne zaman yapacağını planlar. İnsanların böyle bir planlama yapması zaten hâlihazırda var olan bir dünya içindedir. Fakat Tanrı'nın belli bir zamanda dünyayı yaratmayı planlaması, dünya içinde değildir. Şurası açıktır ki, İbn Sînâ ile St. Thomas âlemin süresinin bir başlangıcı olup olmadığı sorusuna farklı cevaplar vermektedirler. Fakat cevaplarında farklılık olsa da, hiçbirinin cevabı onların ortak Tanrı tasavvurlarıyla bir tutarsızlık arz etmemektedir. Ancak İbn Sînâ'nın argümanlarının, onun St. Thomas'la paylaştığı ve birlikte Aristocu ve Yeni-Eflâtuncu geleneklerden devraldıkları, zamanın tanımı ve üç tür süre öğretisiyle daha tutarlı olduğu görülmektedir.